

LITTERATUR

»KOMPANIET SOM SAMHÄLLE»

Av fil. kand. PATRICK BRUUN, Helsingfors

Det senaste skottet på den finländska sociologins träd är den unge aboensiske forskarens Knut Pippings avhandling om »Kompaniet som samhälle», ventilerad senaste höst i Åbo.¹ Det är utan tvivel ett intresseväckande ämne, som Pipping här har upptagit till behandling, framför allt på grund av det aktualitetsvärde en dylik militärsociologisk undersökning fortfarande har. Kompaniet som samhälle är visserligen en monografi — kompaniet i fråga är det 12. infanteriregementets 2. maskingevärskompani, ett lappländskt eller i varje fall ett nordfinskt förband, där Pipping själv tjänstgjorde under största delen av den tid hans undersökningar omspanner — och författaren gör inte heller anspråk på att komma med några allmängiltiga resultat, men trots det måste många av hans iakttagelser tillmätas en betydelse, som spränger ramen för undersökningsobjektet.

Den monografiska formen är i detta fall betingad av det sociologiska fältarbetets natur samt dessutom av ämnesvalet. Vetenskaplig forskning och militärtjänst i ett frontförband äro vanligen två oförenliga begrepp. Att Pipping under sådana omständigheter varit kapabel till objektiva iakttagelser är därför så mycket mera berömvärdt, men det förklarar också svårigheterna att utsträcka undersökningarna utöver det egna förbandet. Senare gjorda forskningar kunna inte tänkas kvalitativt stå på samma nivå, främst beroende på förändrade miljöfaktorer. Detta är också troligen en av de viktigaste orsakerna till att den militärsociologiska litteraturen är av så ringa omfattning såsom författaren själv påpekar i inledningen.

För att få en uppfattning om Pippings arbetsmetod kan det vara skäl att här referera den disposition han följt innan jag övergår till de enskildheter, som i detta sammanhang kunna intressera. Efter en inledning, som också omfattar en principiell utredning av attitydbegreppet, redogör författaren för kompaniets historia, sammansättning och funktionssätt (case studies). De tre följande kapitlen, »Sociala grupper inom kompaniet», »Enskildas beteenden och attityder» och »Attityder mot utomstående» äro värda speciell uppmärksamhet. Så följa avhandlingens andra huvudavsnitt, som behandlar Lappland och bosättningen och därjämte en case study över Hietasuvanto by. Avhandlingens tyngdpunkt är lagd på jämförelser mellan de lappländska eller nordfinska mannarnas beteenden och attityder inom kompaniet och det civila livet.

¹ Knut Pipping: Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941—44. Acta Academiae Aboensis. Humaniora XVI. 1. Diss. Åbo 1947.

Från överhetligt håll regleras livet i ett militärt förband genom olika slag av reglementen och instruktioner. På så sätt skapas på papperet ett militärt mönstersamhälle, idealsamhälle, inom vilket man förutsätter att individerna skola följa vissa beteendemönster, fastställda på basen av för det mesta teoretiska spekulationer. I stort sätt kan man säga att Pipping i sin avhandling undersöker individens reaktioner inför tvånget att inordna sig i det militära idealsamhället. Följden är naturligtvis att författaren i främsta rummet selsätter sig med oreglementsena beteenden; om mannarnas beteenden i övrigt får man ju en föreställning genom att studera reglementena.

Avgörande för ett militärt förbands funktionsduglighet och effektivitet är den förmåga som förbandets individer ha till förtroendefullt och friktionsfritt samarbete, eller m. a. o. förbandets anda. Alla iakttagelser, som kunna lära vari det kan brista och vanligen brister härvidlag, äro därför av värde icke blott för sociologen utan också för den militära expertisen, som har möjligheter att eliminera existerande missförhållanden. Man kan lugnt säga, att detta är en fråga av icke enbart nationell finländsk betydelse utan av internationell, aktuell i varje land, där medborgare kallas från sin vardagliga gärning för att tjäna sitt fosterland i vapenrock, såväl i freds- som i krigstid.

I avsnittet »Ranggrupper» berör Pipping två olika »slag av motsatsförhållanden inom kompaniet, dels mellan de stamanställda (officerare och underofficerare på stat) och reservisterna, dels mellan officerare, underofficerare och manskap. Det förstnämnda fallet belyses bäst av ett citat: »Reservisternas attityder mot de stamanställda voro genomgående smått föraktfulla. Det var en bland reserofficerarna ganska vanlig åsikt att 'den som inte duger till annat söker sig till kadettskolan', och underbefäl som manskap ansåg stamunderofficerarna tillhöra ungefär samma kategori som poliser, d. v. s. rekryterade bland sådana, som ville skaffa sig ett bekvämare och 'finare' yrke än grovarbetarens, men som icke hade begåvning nog att tillägna sig en mera kvalificerad yrkesutbildning. Manskapets attityder gentemot statsofficerarna påverkades sannolikt i någon mån av reservofficerarnas, vilka, i sin tur, synes det mig, delvis framprovocerats av yrkesmilitärernas ibland nedlåtande ton gentemot 'amatörofficerarna'. Reservisternas föraktfulla attityder gentemot stampersonalen yttrade sig vanligtvis i antydningar om att de, reservisterna, hade ett civilt yrke, som krävde erfarenhet och skicklighet av utövaren. Dessutom framhöll de, huru de i det civila voro fria, vilket de stamanställda aldrig kunde bli: 'ni bli aldrig civila'.»

Riktigheten av dessa iakttagelser är odiskutabel. Man kunde kanske tillägga, att det faktum att den stamanställda personalen förutom den dagspenning, som utbetalades åt alla, lyfte sedvanlig lön, ytterligare bibringade reservisterna den uppfattningen att yrkesmilitärerna profiterade av kriget. Denna animositet mellan reserv- och statofficerare var ett så allvarligt problem, att både gradbeteckningar och titulatur förenhetligades under kriget: reservofficerarna fingo avstå från prefixet »reserv» —. Trots detta bar mången — mot uttrycklig order —

hela kriget igenom de gamla silverstjärnorna i kragspaglarna för att betona att de icke voro yrkesmilitärer.

I fråga om förhållandet mellan officerare, underofficerare och manskap fäster sig Pipping vid att skillnaden mellan underofficerare och manskap mycket snabbt utplånas. Detta är förklarligt med tanke på att underofficerarna i stort sett fingo göra samma tjänst som de meniga. Läger man därtill, att underofficerarna, åtminstone i frontförhållanden, logerade tillsammans med manskapet, förstår man, att de hade ytterst svårt att bland sig utveckla någon kåranda. »Underofficerarna ansågo sig icke utgöra en avgränsad ranggrupp, och de uppträdde aldrig som sådan.» Därför voro också alla de initiativ, som på högre ort togos för att öka underofficerarnas auktoritet, dömda att bli fruktlösa. Eller som Pipping säger: »De maskade lika flitigt som de meniga, struntade lika ofta som de i hälsningsplikten, togo sig bondpermissioner, söpo sig fulla, spelade kort, brände brännvin och hyste samma fruktan för officerarna som de.»

Officerarna utgjorde däremot alltid en kategori för sig, oberoende av om de av förhållandena tvingades att logera tillsammans med underofficerare och manskap eller ej. »Begreppet 'herra' (herre)», säger Pipping, »synes mig nämligen vara grundläggande när man analyserar manskapets attityder mot befälet.» »Påfallande är i många fall den bristande förståelsen för överhetliga direktiv och order, såsom när det gällde att utföra fältbefästningar eller liknande arbeten. Officerarna gjordes ansvariga för mycket förment onödigt arbete och därför kommo överhetliga åtgärder, vilka voro avsedda att öka mannarnas och avsnittets trygghet, att för dessa verka som systemet skulle missunna dem vila» (p. 96). Bristen på förtroende och förståelse för de krav det militära livet och kriget ställde på envar kunde resultera i att befälets auktoritet minskades i mannarnas ögon. Konsekvensen var mången gång diskussion om nödvändigheten att följa givna order eller sättet för deras utförande, ibland vägran att efterfölja dem.

Inställningen till officerarna tog sig också uttryck i efterlevandet av den formella disciplinens krav (pp. 159—169). Honnörsgivningen (varmed i vår armé avses »avgivande av hedersbetygelse», icke »hälsning» såsom i Sverige) var en ständig orsak till förargelse. »Mannarna betraktade det i viss mån som en sport att icke avge honnör; för somliga skulle det vara minst en major, för andra minst en kapten.» I ett utdrag ur ett av censuren beslagtaget brev anför Pipping ett exempel på vilken uppfattning manskapet kunde få om det militära livet och sina överordnade: »Man kan inte överskatta frihetens värde ... Man är hela tiden rädd för herrarna ... allt ihop ser ut att börja gå efter fredstida modell ... då börja gubbarna känna sig som slavar ... Man ser av allt att gubbarna här inte duga att slåss om det blir något. Jag vet att de inte äro rädda, men andan har pressats ur dem — — —.» Men trots detta gick kompaniet med heder ur kriget och svek inte i de avgörande ögonblicken.

Sammanfattande kan man om mannarnas inställning till reglementenas föreskrifter, givna order och dem förelagda uppgifter tala om

en »ekonomisk princip för frontsoldaternas handlande: en strävan till möjligast behagliga existens under största möjliga trygghet».

Innerst inne berodde detta givetvis på gemene mans oförmåga att förstå krigets nödvändighet, på oklarhet i fråga om krigsmålen. Kriget var »herrojen sota» (herrarnas krig), icke den enkle soldatens. De föreläsningar om Östkarelen, som hölls på order från högre ort, intresserade ringa. Undertecknad, som tjänade som officer på Karelska näset, fick personligen belägg för detta när Sjöstridskrafternas stab till mannarna lät utdela frågeformulär i syfte att få reda på deras intresse för Östkarelen och deras lust att flytta dit efter den förmenta segern. Den allmänna andan i de avgivna svaren karakteriserades bäst av svaret: »man skall inte sälja skinnet förrän björnen är skjuten».

Ett annat uttryck för samma mentalitet var t. ex. inställningen till desertörerna: »mannarna betraktade det som en aktningvärd prestation att sålunda slingra sig undan militärtjänsten». En desertering fördömdes egentligen bara, när de kvarvarandes arbetsbörd därigenom avsevärt ökades och den moraliska domen lydte då, att man brutit mot kamratskapets lagar.

Huru litet sinne man hade för helhetens och gemenskapens betydelse visas av en annan sak, den bristande aktningen för anförtrodd egendom, vare sig det gällde statens vapen eller arbetsredskap eller persedlar. Försnillningarna nådde till slut gigantiska mått: 1943 räknade man med att permittenterna månatligen försnillade egendom för 1 milj. marks värde. Parollen var »valtio maksaa» (staten betalar): var och en ville på så sätt hålla sig skadelös för de privatekonomiska förluster han fick lida genom militärtjänsten. Vården om statens egendom negligerades också utom då det var fråga om t. ex. arbetsredskap, som behövdes i det dagliga livet; maskingeväret rostade medan yxan hölls blank och fin. (Detta borde för övrigt vara ett memento för alla socialiseringsivrare, som räknar med att deläganderätten i den socialiserade staten skulle öka den enskilda ansvars känslan.)

Mycket skulle finnas att tillägga. Man skulle också kunna göra vissa anmärkningar mot författarens framställning, ehuru de i stort sett skulle inskränka sig till detaljer. Men avsikten har här varit att framhålla vissa av Pippings undersökningsresultat av allmänna intresse. Avhandlingens monografiska karaktär, som redan berörts här ovan, är givetvis ägnad att emellanåt göra de gjorda iakttagelsernas allmängiltighet — som författaren icke heller eftersträvar — diskutabel, särskilt i fråga om jämförelserna mellan de nordfinska skogsarbetarnas beteendemönster på avverkningsplatser och inom kompaniet. Detta förmår dock icke undanskymma det faktum, att vi här har att göra med samhällsvetenskapliga studier, som i mycket pekar hän mot nya arbetsuppgifter för sociologin, mot undersökningar, som har det omkring oss pulserande samhällslivet till föremål. Såsom Pippings lärare, prof. K. Rob. V. Wikman i en instruktiv artikel i Finsk Tidskrift (dec./1947) påvisar, finns det nog och övernog att göra innan vi kunna bilda oss en någorlunda klar uppfattning om det komplicerade moderna samhället och dess olika funktioner.